

ЁШЛАР ЎРТАСИДА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ — ҲУҚУҚИЙ ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ

Хурсанов Асадбек Акмалович,

*Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги Самарқанд академик лицейи
ўқувчиси*

Аннотация. Мазкур мақолада ёшлар ўртасида ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ва ҳуқуқий онгни юксалтиришнинг назарий-методологик ва амалий-ижтимоий жиҳатлари таҳлил қилинган. Ҳуқуқий маданиятнинг тузилмавий таркибий қисмлари (билиш, қадрият ва ҳуқ-атвор компонентлари) кўриб чиқилган, ёшлар ўртасида ҳуқуқий нигилизмнинг сабаблари ҳамда рақамли муҳитнинг ҳуқуқий тарбияга таъсири ёритилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий маданиятни юксалтириш борасида амалга оширилаётган давлат сиёсати ва меъёрий-ҳуқуқий асослар таҳлил қилиниб, ҳуқуқий таълим ва тарбия тизимини такомиллаштиришга оид таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий нигилизм, Конституция, ёшлар сиёсати, қонун устуворлиги, фуқаролик жамияти, ҳуқуқий таълим ва тарбия.

КИРИШ

Жаҳонда кечаётган глобаллашув жараёнлари, ахборот-коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши ва ижтимоий муносабатларнинг тобора мураккаблашиб бориши ҳар бир фуқародан, айниқса ёшлардан, юксак ҳуқуқий билим ва маданиятни талаб этмоқда. Ҳуқуқий маданият шахснинг қонунларни билиши билан чекланмай, уларга ҳурмат билан муносабатда бўлиши, ҳуқуқ ва эркинликларини англаши ҳамда ўз мажбуриятларини виждонан бажаришида намоён бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги «Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида»ги ПФ-5618-сон Фармони билан тасдиқланган «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш» концепциясида қайд этилганидек, узок йиллар давомида ушбу масала фақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг иши сифатида қаралиб келинган, бунда оила, маҳалла ва фуқаролик жамияти институтларининг иштироки етарлича таъминланмаган [3]. Шу боис масаланинг долзарблиги давлат сиёсати даражасида ҳам расман тан олинган.

Мазкур мақоланинг мақсади – ёшлар ўртасида ҳуқуқий маданиятни шакллантириш жараёнининг назарий асосларини, унинг таркибий қисмларини, замонавий

муаммоларини ҳамда такомиллаштириш йўналишларини комплекс тарзда таҳлил қилишдан иборат.

1. ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

Ҳуқуқий маданият – юридик фанда шахснинг ҳуқуққа муносабати, қонунларга ҳурмати ва ҳуқуқий билимларини амалиётда тўғри қўллай олиш қобилиятини ифодаловчи мураккаб ижтимоий-ҳуқуқий ҳодиса сифатида таърифланади [4]. Давлат ва ҳуқуқ назарияси бўйича адабиётларда ҳуқуқий маданиятнинг таркибида одатда уч асосий компонент ажратиб кўрсатилади:

1) билиш (когнитив) компоненти – шахснинг амалдаги қонунчилик, ўз ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисидаги билимлари;

2) қадрият (аксиологик) компоненти – қонунга, адолатга, инсон ҳуқуқларига нисбатан ижобий муносабат ва ички эътиқод;

3) ҳуқ-атвор (бихевиорал) компоненти – ҳуқуқий билим ва қадриятларнинг шахснинг реал ижтимоий ҳатти-ҳаракатларида амалий ифодасини топиши [4], [5].

Ушбу уч компонентнинг узвий бирлиги ва мутаносиб ривожланишигина шахснинг тўлақонли ҳуқуқий маданиятга эга бўлишини таъминлайди. Компонентлардан бирортасининг етишмаслиги – масалан, ҳуқуқий билим мавжуд бўлса-да, унга нисбатан ички эътиқод шаклланмаган ҳолат – амалиётда ҳуқуқий нигилизм ёки ҳуқуқий формализм каби салбий ҳодисаларнинг вужудга келишига сабаб бўлиши мумкин [6].

Ёшлик даври – инсоннинг дунёқараши, қадриятлари ва ҳаётий тамойиллари шаклланадиган энг муҳим босқич ҳисобланади. Шу сабабли айнан ушбу даврда ҳуқуқий тарбияга алоҳида эътибор қаратиш келажакда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг энг самарали усулларида бири ҳисобланади [6].

2. ЁШЛАР ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ ИЖТимоий-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг ҳуқуқий асослари «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги Қонунда (2016 йил 14 сентябрь, ЎРҚ-406-сон) мустаҳкамланган бўлиб, унда ёшларнинг ҳуқуқий тарбияси ва ҳуқуқий саводхонлигини ошириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланган [2]. Юқорида қайд этилган ПФ-5618-сон Фармон билан тасдиқланган Концепцияда эса оилада ҳуқуқий тарбияни шакллантириш, маҳалла институтининг родини кучайтириш ва таълим муассасаларида ҳуқуқий саводхонликни ошириш алоҳида йўналишлар сифатида белгилаб қўйилган [3].

Ҳуқуқий маданияти юксак бўлган ёшлар мамлакат тараққиётида фаол иштирок этади: улар қонунларга онгли равишда амал қилади, жамоат тартибига риоя этади, коррупция ва бошқа салбий ҳолатларга нисбатан муросасиз муносабат билдиради. Бундан ташқари, ҳуқуқий маданият ёшларда адолатпарварлик, масъулият, ватанпарварлик ва фуқаролик масъулияти каби муҳим фазилатларни ривожлантиради, бу эса жамиятда ўзаро ҳурмат ва қонун устуворлигини таъминлашга хизмат қилади.

3. ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАР: ҲУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМ ВА РАҚАМЛИ МУҲИТ ТАЪСИРИ

Сўнгги йилларда ёшлар ўртасида ҳуқуқий маданиятни шакллантиришда бир қатор янги муаммолар юзага келмоқда. Тадқиқотчилар таъкидлашича, ёшлар онгида ҳуқуқий ниғилизмнинг шаклланиши – яъни қонунга нисбатан лоқайдлик ёки уни инкор этиш ҳолати – замонавий ижтимоий хавфлардан бири сифатида баҳоланмоқда. Бунга оилада ҳуқуқий тарбиянинг тизимли олиб борилмаслиги, айрим ҳолларда амалиётда қонунга риоя қилмасликнинг жазосиз қолиши ҳамда ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантиришда узвийлик принципнинг етарли таъминланмаслиги сабаб бўлмоқда [7].

Интернет ва ижтимоий тармоқларнинг кенг ривожланган ҳозирги даврида турли ёлғон ахборотлар, кибержиноятлар ва фирибгарлик ҳолатларига қарши курашиш учун ҳам ҳуқуқий билим муҳим аҳамият касб этади. Ҳуқуқий саводхон ёш ахборотни танқидий таҳлил қилади, қонун доирасида ҳаракат қилади ва ўз хавфсизлигини таъминлай олади. Шу боис замонавий ҳуқуқий таълим тизими рақамли муҳитда хавфсиз хатти-ҳаракат кўникмаларини шакллантиришни ҳам ўз ичига олиши лозим.

4. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Ҳуқуқий маданиятни шакллантириш аввало оиладан бошланади. Кейинчалик таълим муассасалари, маҳалла, давлат ташкилотлари ва оммавий ахборот воситалари бу жараёни изчил давом эттиради [5]. Мактаб ва академик лицейларда ҳуқуқий фанларни чуқур ўқитиш, Конституция дарслари, ҳуқуқий викториналар, суд жараёнлари моделлари, ҳуқуқшунослар билан учрашувлар ҳамда дебатлар ўтказиш ёшларнинг ҳуқуқий тафаккурини янада бойитади.

Юқорида баён этилганлардан келиб чиққан ҳолда, ёшлар ҳуқуқий маданиятини юксалтиришнинг қуйидаги амалий йўналишларини таклиф этиш мумкин:

– таълим муассасаларида ҳуқуқий фанларни назарий билим билан чекланмасдан, амалий машғулотлар (мунозаралар, симуляция ўйинлари, «мактаб суди» кабилар) орқали ўқитишни кенгайтириш;

- рақамли платформалар орқали ёшларга мўлжалланган тушунарли ва интерактив ҳуқуқий маълумот ресурсларини кенг тарқатиш;
- ёшлар учун бепул ҳуқуқий маслаҳат хизматлари ва волонтерлик ҳаракатларини («ёш юристлар» клублари каби) қўллаб-қувватлаш;
- оила, маҳалла ва таълим муассасалари ўртасида ҳуқуқий тарбия борасида узвий ҳамкорлик механизмларини яратиш.

ХУЛОСА

Ҳуқуқий давлат ва кучли фуқаролик жамиятини барпо этишда ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ўтказилган таҳлил шуни кўрсатадики, ҳуқуқий маданият билиш, қадрият ва ҳуқ-атвор компонентларининг узвий бирлигидан иборат бўлиб, унинг шаклланиши узлуксиз ва қўп босқичли жараён ҳисобланади. Давлат томонидан қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар (Конституция, «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги Қонун, ПФ-5618-сон Фармон ва унга илова Концепция) ушбу жараён учун зарур институционал асосни яратган бўлса-да, амалиётда оила, таълим муассасалари, маҳалла ва оммавий ахборот воситалари ўртасидаги узвий ҳамкорлик механизмларини янада мустаҳкамлаш талаб этилади.

Ҳуқуқий билимли, юксак маънавиятли ва фуқаролик позициясига эга ёшлар мамлакатнинг энг катта бойлигидир. Шу боис ҳуқуқий тарбияни янада такомиллаштириш, қонунларга ҳурмат руҳини кучайтириш ва ҳар бир ёшнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш келажак тараққиётининг муҳим шарти ҳисобланади. Зеро, ҳуқуқий маданияти юксак авлод – адолатли, демократик ва тараққий этган давлатнинг энг ишончли таянчидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. — Тошкент: Ўзбекистон, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги Қонуни, 2016 йил 14 сентябрь, ЎРҚ-406-сон // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 15.09.2016 й., 03/16/406/1876-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони, 2019 йил 9 январь, ПФ-5618-сон (1-илова: «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш» концепцияси).

4. Одилқориев Ҳ.Т. (умумий таҳрири остида). Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Дарслик. — Тошкент: Sharq, 2009.

5. Одилқориев Ҳ.Т., Якубов Ш.У. Миллий ҳуқуқий тизим ва ҳуқуқий кадриятлар. — Тошкент: SMI-ASIA, 2010.

6. Турсунов Л.Э. Ёшларда ҳуқуқий ва сиёсий маданиятни ривожлантиришнинг ижтимоий-фалсафий муаммолари: фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. — Самарқанд, 2020.

7. Турсунов Л.Э. Ёшлар онгида ҳуқуқий ниғилизмнинг шаклланиши Янги Ўзбекистон муҳитида ижтимоий хавф сифатида // илмий мақола (ResearchGate электрон платформаси орқали чоп этилган).